

R.S.B. Kool, Verantwoorde slachtofferparticipatie in het vooronderzoek?, in: F. de Jong en R.S.B. Kool, Relaties van gezag en verantwoordelijkheid: strafrechtelijke ontwikkelingen, Den Haag: BJu, 2012, p. 159-179.

**Drassige grondslagen voor strafbaarstelling.
Het wetsvoorstel ter verruiming van de strafrechtelijke aanpak van huwelijksdwang.
Renée Kool¹**

1. Inleiding

Nederland worstelt met het immigratievraagstuk; de toestroom van mensen uit andere landen heeft het culturele landschap blijvend veranderd. Dat heeft gevolgen op allerlei vlak, ook voor de strafrechtwetgeving. Gevoelde culturele tegenstellingen en groeiende xenofobie hebben ertoe geleid dat een perspectief van nationaal burgerschap opgeld doet. Via bijbehorende populistische politiek wordt gewaarschuwd voor verlies van de ‘eigen culturele identiteit’ en worden onderliggende onveiligheidsgevoelens aangewakkerd. Op wetgevingsterrein leidt dit tot aandacht voor (vermeend) culturele delicten, zoals eerwraak, polygamie, meisjesbesnijdenis en huwelijksdwang. Over dat laatste, de huwelijksdwang, gaat deze bijdrage.

Momenteel is namelijk een wetsvoorstel aanhangig dat ertoe strekt de mogelijkheden tot strafrechtelijke aanpak van huwelijksdwang te verruimen.² Hoewel het wetsvoorstel ook betrekking heeft op polygamie en vrouwenbesnijdenis heb ik ervoor gekozen me te beperken tot de huwelijksdwang. Dit omdat de door de wetgever aangevoerde rechtvaardiging voor de voorgestelde verruiming van de strafwet, namelijk dat huwelijksdwang een schadelijke culturele praktijk is en dus een ernstige schending van de mensenrechten die noodzaakt tot versterking van het strafrechtelijk instrumentarium, op dit punt het meeste wringt.³ Hoewel ik niet zo ver zal gaan om te betogen dat de wetgever zich hier schuldig maakt aan het manipuleren van de mensenrechten, durf ik wel voor mijn rekening te nemen dat het wetsvoorstel getuigt van een onkritisch en ondoordacht gebruik daarvan. Datzelfde geldt voor het aan de mensenrechten gelieerde argument van de noodzaak om gender geweld te bestrijden.⁴

Nu zeg ik hier niets nieuws mee, kritische observaties ten aanzien van de popularisering van de mensenrechten en daaraan verbonden appèl op repressie zijn eerder verwoord.⁵ Hier speelt echter een extra element, namelijk het feit dat het gaat om de strafbaarstelling van een (vermeende) culturele praktijk. In een tijdsgewricht dat wordt gekenmerkt door een populistische politiek noopt dat tot waakzaamheid. Een kritische lezing van het wetsvoorstel leert dan ook dat onder de ogenschijnlijk onverdachte vlag van de mensenrechten en het gender argument een minder ‘fraai’ motief voor strafbaarstelling schuil gaat, namelijk de wens om onwelgevallige culturele praktijken te weren en etnische minderheden ertoe aan te zetten ‘de’ Nederlandse culturele norm te omarmen. Daarmee komt het wetsvoorstel te berusten op de drassige grond van maatschappelijke onverdraagzaamheid, wat geen aanvaardbare grondslag voor strafbaarstelling kan zijn.

De ontwikkelingen rondom de strafrechtelijke aanpak van huwelijksdwang beperken zich echter niet tot Nederland. Ook elders in Europa, zowel op nationaal, als op Europees niveau worden voorstellen gedaan. Zo wordt strafbaarstelling van huwelijksdwang verplicht gesteld in het onlangs werking getreden Verdrag ter preventie en bestrijding van gender

¹ Universitair hoofddocent Willem Pompe Instituut, Universiteit Utrecht.

² *Bijlagen Handelingen Tweede Kamer* 2010/11, 32 840, nrs. 1-3.

³ Dat laat onverlet dat sommige van de door mij aangevoerde bezwaren ook van toepassing zijn op de verruiming van de strafrechtelijke aanpak van polygamie respectievelijk vrouwenbesnijdenis. Uit de aard van de problematiek liggen de parallellen eerder bij de polygamie dan bij de vrouwenbesnijdenis.

⁴ Over de betekenis van gender in relatie tot multiculturaliteit in het mensenrechtendebat: Eva Brems, ‘Enemies or allies? Feminism and Cultural Relativism as Dissident Voices in Human Rights Discourse’, *Human Rights Quarterly* 1997, p. 136-164.

⁵ O.a. P.H.P.H.M.C. van Kempen, *Repressie door mensenrechten* (oratie Radboud Universiteit), Nijmegen: Wolf Legal Publishers 2009.

geweld en huiselijk geweld van de Raad van Europa (hierna: het Verdrag).⁶ Om de ontwikkelingen in eigen land goed te kunnen plaatsen besteed ik daarom aandacht aan de Europese ontwikkelingen (par. 2). Vervolgens geef ik een beschrijving van de technische inhoud van het wetsvoorstel (par. 4), voorafgegaan door een verkenning van de problematiek van de huwelijksdwang (par. 3). Hiervoor put ik uit verschillende onderzoeken die daarover de laatste jaren zijn verschenen. Vooraf kan worden opgemerkt dat het beeld dat daaruit naar voren komt een ander beeld is dan het beeld gepresenteerd in het wetsvoorstel. Na zo een beeld te hebben geschetst van de problematiek en de voorgenomen verruiming van de strafrechtelijke aanpak daarvan kom ik tot een evaluatie van het wetsvoorstel (par. 5). Een korte conclusie sluit de bijdrage af (par. 6).

2. Het Europese debat inzake de strafbaarstelling van huwelijksdwang

In Europees verband is al enkele jaren een debat gaande over de bestrijding van huwelijksdwang en de daaraan verbonden vraag naar de noodzaak van strafbaarstelling. Uit een inventarisatie door de Raad van Europa uit 2005 bleek dat binnen de Europese lidstaten geen sprake is van eenduidig beleid.⁷ Slechts twee lidstaten, Noorwegen en België, hebben een specifieke strafbaarstelling ingevoerd.⁸ Voor de overige Europese landen geldt dat huwelijksdwang in de regel valt onder de werking van de zedendelicten, of meer algemene strafbaarstellingen inzake dwangtoepassing. Wel hebben sommige lidstaten er voor gekozen om huwelijksdwang onder de noemer van huiselijk geweld te brengen en als zodanig strafbaar te stellen.

Er zijn echter ook lidstaten die hebben geopteerd voor bestrijding van huwelijksdwang langs andere weg dan het strafrecht. Het meest uitgesproken daarin was tot voor kort het Verenigd Koninkrijk waar strafbaarstelling principieel werd afgewezen. Het oorspronkelijke voornemen daartoe stuitte destijds op fors verzet vanuit delen van de vrouwenbeweging die vrouwen uit etnische minderheden vertegenwoordigden.⁹ Vanuit de gedachte dat het initiatief in handen moest blijven van betrokkenen werd gekozen voor civielrechtelijke beschermingsmaatregelen (Forced Marriage Protection Order), te vergelijken met straat- en/of contactverboden.¹⁰ Inmiddels gaan in het Verenigd Koninkrijk stemmen op om te komen tot strafbaarstelling; de aanleiding daartoe is het tekort in handhaving, in het

⁶ Raad van Europa, Verdrag ter preventie en bestrijding van gender geweld en huiselijk geweld, COM(2011)49 final. Voor kritisch commentaar: Renée Kool, 'Het verdrag ter bestrijding van geweld tegen vrouwen: reden voor een feestje?', *NJCM* 2011, nr. 6/7, p. 639-656.

⁷ Council of Europe, *Forced Marriages in Council of Europe member states. A comparative study of legislations and political initiatives*, Strasbourg: Directorate General of Human Rights 2005. Een ander moet worden begrepen in het licht van de daaraan voorafgaande Aanbeveling van het Comité van Ministers inzake de bescherming van vrouwen tegen geweld van 30 april 2002, REC(2002)5.

⁸ De Belgische strafbepaling (art. 391sexies Belgisch Strafwetboek) is van later datum, namelijk uit 2007. Overigens werd specifieke strafbaarstelling eerder aanbevolen door het Europese Parlement, Resolutie 1468 (2005), onder 14.4.

⁹ Strafbarestelling werd gezien als een exponent van een racistische politiek, en bovendien als ineffectief: de familiale spanningen die strafrechtelijke vervolging met zich mee zou brengen zou de toch al kwetsbare positie van de betrokken vrouwen doen verslechteren. Hierover: Sherene H. Razack, 'Imperilled muslim women, dangerous muslim men and civilized Europeans: legal and social responses to forced marriages', *Feminist Legal Studies* 2004, p. 129-174; Amrit Wilson, 'The Forced Marriage Debate and the British State', *Race & Class* 2007, p. 25-38; Emma Ratia & Anne Walter, *Internationale verkenning gedwongen huwelijken. Een literatuur en bronnenonderzoek naar wettelijke maatregelen, beleid en publieke debatten in België, Frankrijk, Duitsland, Verenigd Koninkrijk en Zwitserland*, Den Haag: WODC 2009.

¹⁰ Opgemerkt dient te worden dat, anders dan in andere Europese landen, in het Verenigd Koninkrijk sprake is van een gecoördineerd beleid ter zake van huwelijksdwang. Daartoe is de Forced Marriage Unit (FMU) ingesteld, een samenwerkingsverband tussen justitiële autoriteiten, hulpverleners en non-gouvernementele organisaties.

bijzonder van de zijde van de politie.¹¹ Dit laatste is echter geen exclusief Brits verschijnsel, ook elders in Europa vindt geen actieve strafrechtelijke handhaving ter zake van huwelijksdwang plaats. Bij mijn weten hebben op tot op heden (december 2011) alleen in Noorwegen twee strafvervolgingen plaatsgevonden.

Als laatste kan worden gewezen op de Franse keuze. In de Franse optiek is geen ruimte voor culturele differentiatie in de publieke sfeer, het is dan ook niet de strafwaardigheid van huwelijksdwang die aanleiding geeft tot sanctionering, maar het feit dat gehandeld is in strijd met de administratieve regels inzake huwelijksluiting.¹² Dat laatste element is overigens ook aanwezig in het beleid van de andere lidstaten. Voor alle landen geldt dat het beleid inzake huwelijksdwang moet worden begrepen in samenhang met het immigratierecht, alsmede met civielrechtelijke bepalingen inzake de huwelijksluiting en daarin besloten mogelijkheden om juridische gevolgen te verbinden aan toepassing van huwelijksdwang.¹³

Bovenstaande maakt duidelijk dat binnen Europa op nationaal niveau politieke zorg heerst over huwelijksdwang. Inzet van het strafrecht is daarbij geaccepteerd, zij het dat in de regel niet wordt gekozen voor specifieke strafbaarstelling. Van belang ook is te benadrukken dat er, zoals werd aangestipt, sprake is van samenhang met de immigratieproblematiek. Een terugkerend thema in het debat over huwelijksdwang is dan ook hoe om te gaan met de import van culturele praktijken als gevolg van immigratie.¹⁴

Dit laatste aandachtspunt wordt uiteraard niet als zodanig behandeld in het Verdrag. Dat dient een hoger doel, namelijk te komen tot harmonisering van de nationale regelgeving op het gebied van het bestrijden van geweld tegen vrouwen, in het bijzonder gender geweld en huiselijk geweld. Bestrijding van cultureel gerelateerd geweld, als neveneffect van immigratie, vormt daarbij slechts een van de aandachtspunten. Uitgangspunt is de noodzaak tot bescherming van de mensenrechten,¹⁵ en de langs die weg te bewerkstelligen non-discriminatie van vrouwen.¹⁶

Voor huwelijksdwang geldt dat tot strafbaarstelling wordt verplicht, waarbij de keuze voor een specifieke of een algemene strafbepaling wordt overgelaten aan de verdragstaten (artikel 37 respectievelijk artikel 28, onder 155 Verdrag). De strafbare dwang wordt omschreven als ‘physical and psychological forces where coercion and duress is employed’ (artikel 37 onder 196 Verdrag). Maar niet alleen het dwingen tot het huwelijk, ook het voorbereiden daarvan door misleiding van het slachtoffer dient strafbaar te worden gesteld. Gedacht moet worden aan het onder valse voorwendselen doen instemmen met een reis naar het buitenland met als doel het uithuwelijken van het slachtoffer (‘luring a person’). Niet vereist is dat het huwelijk ook daadwerkelijk wordt gesloten. Feitelijk gaat het hier om een strafbaarstelling van voorbereidingshandelingen, met daaruit voortvloeiende verruiming van de reikwijdte van het strafrecht.¹⁷ Maar ook medeplegen van, en medeplichtigheid bij

¹¹ House of Commons, Home Affairs Committee, *Forced Marriages. Eight Report of Session 2010-2012*, London 2011. In dit verband kan worden opgemerkt dat volgens schattingen van de FMU jaarlijks rond vierhonderd gedwongen huwelijken plaatsvinden in het Verenigd Koninkrijk; House of Commons 2011, p. 4. Voorts: Nazia Khanum, *Forced Marriage, family cohesion and community engagement: national learning through a case study of Luton*, Equality in Diversity 2008; Anne Kzimirski c.s., *Forced marriages. Prevalence and Service Response*, National Centre for Social Research, DCFS RR128, 2008.

¹² Brigitte Clark & Claudina Richards, ‘The prevention and prohibition of forced marriages – a comparative approach’, *International Comparative Law Quarterly* 2008, p. 505-528.

¹³ In dit verband kan worden gewezen op artikel 32 van het Verdrag, waarin de lidstaten verplicht zijn regelgeving op te stellen om gedwongen huwelijken nietig te kunnen verklaren en/of ongeldig te verklaren. Ook in Nederland vormt dit een aandachtspunt: *Bijlagen Handelingen Tweede Kamer* 2010/11, 32 175, nr. 17 (Brief inzake huwelijk- en gezinsmigratie).

¹⁴ Ratia & Walter 2009, hoofdstuk 4.

¹⁵ Raad van Europa 2011, preambule, overweging 7, 21, 32.

¹⁶ Raad van Europa 2011, preambule, overweging 25, 50.

¹⁷ Dit duidt op toepassing van zogenoemd ‘voorzorgstrafrecht’, hetgeen met het oog op de ultimum remedium functie van het strafrecht problematisch is. Ten deze: M.J. Borgers, *De vlucht naar voren* (oratie VU), Den Haag: BJu 2007; M.A.H. van der Woude, ‘Strafrechtswetenschap, wetgevende macht

toepassing van huwelijksdwang of medeplichtigheid aan het misleiden van het slachtoffer dienen krachtens het Verdrag strafbaar te worden gesteld (artikel 41 Verdrag). Hetzelfde geldt voor de pogingsvariant (artikel 41 onder 213 Verdrag).¹⁸

Duidelijk is dat de opstellers van het Verdrag overtuigd zijn van de noodzaak van strafbaarstelling van huwelijksdwang en dat daaronder een ruim arsenaal aan handelingen wordt begrepen. Voor het voeren van een cultureel verweer is bovendien geen ruimte gelaten (artikel 42 Verdrag).

3. Nederland: een korte verkenning van de problematiek en de voorgeschiedenis van het wetsvoorstel

Hoe verhoudt het aanhangige Nederlandse wetsvoorstel zich tot de Europese ontwikkelingen?¹⁹ Duidelijk is dat het voornemen tot verruiming van de mogelijkheden tot een strafrechtelijke aanpak van huwelijksdwang daar nauw op aansluit. Vanaf het midden van de jaren negentig tekent zich een groeiende zorg om huwelijksdwang af in Nederland.²⁰ Dit resulteerde in Kamervragen, en het indienen van een motie waarin werd aangedrongen op intensivering van de strafrechtelijke aanpak.²¹ Dat gaf destijds aanleiding tot een adviesaanvraag bij de Adviescommissie voor Vreemdelingenzaken.²²

Een en ander kwam in een stroomversnelling toen in de zomer van 2009 in Rotterdam vanuit bestuurlijke kringen alarm werd geslagen over een mogelijke stroom van minderjarige meisjes die op vakantie in het buitenland zouden worden gedwongen te trouwen. Hoewel een en ander achteraf bleek mee te vallen, stond de problematiek van de huwelijksdwang daarmee wel steviger op de politieke kaart. In opdracht van het ministerie van Veiligheid en Justitie werden twee onderzoeken uitgevoerd: één betreffende de aard van de problematiek en de aanpak,²³ en één van rechtsvergelijkende aard.²⁴ Tussentijds werd ook in andere onderzoeken aandacht besteed aan de problematiek van de huwelijksdwang.²⁵

Hoewel deze onderzoeken een min of meer eenduidig beeld geven van de situatie rondom huwelijksdwang in Nederland, moet een slag om de arm worden gehouden wat

en manipulatie'. In: J.P. van der Leun c.s. (red.), *De Vogel Vrij*, Den Haag: Boom Lemma 2011, p. 297-311. Kritisch ook: Ybo Buruma, *De dreigingspiraal*, Den Haag: BJU 2005, p. 64-67.

¹⁸ Daarbij moet worden aangetekend dat de poging (mede) kan worden geconstitueerd uit handelingen die bestaan uit inbreuken van civielrechtelijke en/of administratiefrechtelijke aard (artikel 42 onder 213 Verdrag). Als reden hiervoor wordt opgegeven dat binnen de strafrechtsdogmatiek van de verdragstaten verschillende eisen worden gesteld aan de rechtsfiguur van de strafrechtelijke poging. Om die verschillen op te vangen worden ook handelingen als bovengenoemd als constitutief element van de strafbare poging gekwalificeerd.

¹⁹ Opgemerkt dient te worden dat het wetsvoorstel los staat van het Verdrag, maar dat de totstandkoming daarvan wel wordt aangegrepen om het wetsvoorstel kracht bij te zetten; *Bijlagen Handelingen Tweede Kamer* 2010/11, 32 840, nr. 3, p. 2.

²⁰ Martijn de Koning & Edien Bartels, *Over het huwelijk gesproken: partnerkeuze en gedwongen huwelijken onder Marokkaanse, Turkse en Hindoestaanse Nederlanders*, Adviescommissie voor Vreemdelingenzaken, Den Haag 2005.

²¹ *Handelingen Tweede Kamer* 22 september 2009, nr. 4, p. 231-232; *Bijlagen Handelingen Tweede Kamer* 2009/10, 32 123 XVIII, nr. 47 (motie Dibi). Zie ook de beleidsbrief terzake: *Bijlagen Handelingen Tweede Kamer* 2009/10, 32 175, nr. 2.

²² Adviescommissie voor Vreemdelingenzaken, *Tot het huwelijk gedwongen. Een advies over preventieve, correctieve en repressieve maatregelen ter voorkoming van huwelijksdwang*, Den Haag: 2005. In dit verband ook: Guus E. Schmidt en Conny J.J. Rijken, *Juridische aspecten van gedwongen huwelijken*, Den Haag: Asser-instituut 2005 en De Koning & Bartels 2005.

²³ Agnes Cornelissens c.s., *Huwelijksdwang. Een verbintenis voor het leven? Een verkenning van de aard en aanpak van gedwongen huwelijken in Nederland*, Den Haag: WODC 2009.

²⁴ Ratia & Walker 2009.

²⁵ M.H.C. Kromhout c.s., *Eergerelateerd geweld in Groot-Britannië, Duitsland en Turkije. Een overzicht van informatie naar aard, omvang en aanpak*, Den Haag: 2007; Oska Storms & Edien Bartels, *De keuze van een huwelijkspartner. Een studie naar partnerkeuze onder groepen Amsterdammers*, Amsterdam: Vrije Universiteit 2008.

betreft de representativiteit van de uitkomsten. Het betreft een moeilijk toegankelijke problematiek die zich afspeelt in de beslotenheid van de familiesfeer, in een cultureel bepaalde context.²⁶ Dit laat onverlet dat uit deze onderzoeken een duidelijk beeld van afnemende huwelijksdwang naar voren komt. Helder ook is dat het veelal gaat om ‘zachtere’ vormen van huwelijksdwang bestaande uit manipulaties vanuit de familiale omgeving.

Daarmee is niet gezegd dat dit geen aanleiding kan geven tot persoonlijk leed. Integendeel. Hoewel de meerderheid van de geïnterviewde jongeren aangeven ‘vrijere’ omgangsvormen te prefereren wanneer het gaat om de keuze van de huwelijkspartner, geven ze ook aan belang te hechten aan de wensen van ouders en/of verdere familie. Ze zijn zich bewust van de ouderlijke voorkeuren en ervaren druk vanuit hun sociale omgeving om daaraan te voldoen. En hoewel ook de opvattingen van ouders veranderen, en ouders hun kinderen meer keuzeruimte gunnen, weten zij hun kinderen niettemin te doordringen van hun preferenties. Storms en Bartels verwoorden dit treffend waar ze opmerken dat huwelijksdwang het resultaat is van transnationale machtsverhoudingen waartegen jongeren, geklemd tussen de verschillende werelden van het ‘Westerse leven’ en de culturele patronen geldend in de groep van herkomst, een niet steeds afdoende handelingsrepertoire kunnen ontwikkelen.²⁷ Feitelijk lijkt het er op dat betrokkenen, jongeren en ouders, elkaar waar mogelijk tegemoet trachten te komen. Het feit dat de jongere generatie de voorkeur geeft aan een huwelijkskandidaat uit ‘eigen kring’, in het bijzonder aan een huwelijkskandidaat met eenzelfde geloofsopvatting, werkt daarbij bevorderend.

De vraag is echter of de ervaren dwang van dien aard is dat verruiming van de strafbaarstelling is gerechtvaardigd. Deze vraag wordt in onderzoek niet beantwoord; wel wordt de noodzaak tot strafbaarstelling daarin onderschreven. Het gevoelen is dat strafbaarstelling een duidelijk signaal biedt aan potentiële daders.²⁸ Storms en Bartels kwalificeren huwelijksdwang zelfs als psychische mishandeling, te begrijpen als een bijzondere vorm van huiselijk geweld.²⁹ Opgemerkt dient te worden dat het Verdrag aanknopingspunten biedt voor deze gedachte: artikel 30 schrijft voor dat vrouwen dienen te worden beschermd tegen psychische mishandeling, waarbij strafbaarstelling als optie wordt genoemd. Deze aanbeveling verdient echter geen navolging. Strafbaarstelling van gedragingen als mishandeling veronderstelt immers dat de bedoelde gedragingen een bepaalde substantie hebben en vanuit de geldende maatschappelijke opvattingen als strafwaardig worden beschouwd. Afgaande op voornoemde onderzoeken is in de meerderheid van de zaken waarin gesproken kan worden van huwelijksdwang geen sprake van een zodanige dwang dat deze het strafrechtelijke etiket van mishandeling, laat staan van psychische mishandeling zou kunnen dragen. Bovendien is voorzienbaar dat een dergelijke strafbaarstelling bewijsproblemen oplevert.³⁰

Terugkerende naar de onderzoeksuitkomsten is van belang op te merken dat daarin geen melding wordt gemaakt van ‘hardere’ vormen van huwelijksdwang, bijvoorbeeld in de vorm van ontvoering en achterlating in het land van oorsprong van de familie, met mogelijk

²⁶ Overigens wordt dit gebrek aan eenduidige kennis over huwelijksdwang onderkend in het wetsvoorstel; *Bijlagen Handelingen Tweede Kamer* 2010/11, 32 840, nr. 3, p. 2. Voorts: *Bijlagen Handelingen Tweede Kamer* 2011/12, 32 840, nr. 5.

²⁷ Storms & Bartels 2008, p. 35.

²⁸ Over de vraag of invoering van een specifieke strafbaarstelling wenselijk is wordt verschillend gedacht. Zo is de Adviescommissie voor Vreemdelingenzaken voorstander, zij het onder voorbehoud van haalbaarheid (Adviescommissie voor Vreemdelingenzaken 2005, p. 49). Daartegenover zijn Cornelissens c.s. de mening toegedaan dat een specifieke strafbaarstelling geen meerwaarde heeft (Cornelissens 2009, p. 70). Zie ook Storms & Bartels 2008, p. 113-116; waar de meningen van respondenten over deze kwestie wordt gegeven. Ook hier is sprake van uiteenlopende meningen.

²⁹ Storms & Bartels 2008, p. 35.

³⁰ Voor zover mij bekend is in ons land één maal strafrechtelijk vervolgd wegens psychische (kinder)mishandeling. Deze zaak mondde uit in een vrijspraak vanwege bewijsproblemen betreffende de causaliteit (Hof Den Bosch 30 maart 2001, *LJN* AB0835). Voor een pleidooi vóór strafbaarstelling: Y. Baaijens-van Geloven, ‘Is psychische mishandeling strafbaar?’. In: A. Hartevelt, D.H. de Jong & E. Stamhuis (red.), *Systeem in ontwikkeling*, Nijmegen: Wolf Legal Publishers 2005, p. 5-23.

gebruik van (dreiging met) geweld. Hoewel niet kan worden uitgesloten dat zulke praktijken voorkomen, geeft dit wel aanleiding tot het relativiseren van het beeld van huwelijksdwang als gepresenteerd in het wetsvoorstel, namelijk dat sprake is van een schadelijke culturele praktijk als bedoeld in de mensenrechtenverdragen.³¹

4. De regeling neergelegd in wetsvoorstel 32 840.

Wat nu wordt voorgesteld in het aanhangige wetsvoorstel? Vooropgesteld moet worden dat huwelijksdwang al strafbaar is, het valt namelijk onder artikel 284 Sr waarin dwangtoepassing in algemene bewoordingen strafbaar is gesteld.³² Doel van deze bepaling is bescherming te bieden tegen inbreuken op de persoonlijke vrijheid. Daartoe is destijds gekozen voor een open strafbepaling, met daarin opgenomen opsomming van betrekkelijk onbestemde middelen (geweld, andere feitelijkheid³³ of bedreiging met een van beide) als instrument ter uitoefening van dwang. Feitelijk hinkte de wetgever destijds op twee gedachten: enerzijds wilde men een adequate, en dus ruime bescherming bieden tegen inbreuken op de persoonlijke vrijheid, anderzijds werd gevreesd voor misbruik en het prevaleren van het slachtofferperspectief. Het werd aan de rechter overgelaten om nadere invulling te geven aan de bepaling, waarbij gold dat de dwang zo moest zijn dat deze op de mens in het algemeen het bedoelde effect zou kunnen hebben.³⁴ Daaronder kan vandaag de dag ook de huwelijksdwang worden begrepen.

Het wetsvoorstel is dan ook gericht op het verruimen van de bestaande mogelijkheden tot strafrechtelijke bestrijding van huwelijksdwang gelegen in artikel 284 Sr.³⁵ Uitgangspunt is dat een speciale strafbaarstelling niet is gewenst. Dat zou in strijd zijn met de systematiek van het Nederlands materieel strafrecht, waarin gekozen is voor strafbaarstelling via generieke bepalingen.³⁶ Om niettemin de strafwaardigheid van dwang, in het bijzonder huwelijksdwang, tot uitdrukking te brengen wordt voorgesteld het strafmaximum van artikel 284 Sr te verhogen van negen maanden en een geldboete van de derde categorie, naar twee jaar gevangenisstraf en een geldboete van de vierde categorie.³⁷

De suggestie van de Raad van State om de verhoging van het strafmaximum te beperken tot de huwelijksdwang werd afgewezen. Dat zou volgens de wetgever betekenen dat de verschillende vormen van dwang afzonderlijk zouden moeten worden gewaardeerd op strafwaardigheid.³⁸ Daarmee zou inbreuk worden gemaakt op de in het Nederlandse strafrecht

³¹ In geval van huwelijksdwang wordt vaak gerefereerd aan praktijken daaromtrent in Azië, voor een beschrijving daarvan: United Nations, ESCAP, *Violence against women: harmful cultural and traditional practices in the Asian and Pacific Region*, april 2007. Dit overzicht bevestigt dat de in Nederland gedocumenteerde praktijken niet van gelijke aard zijn.

³² Zie over de wetsgeschiedenis van artikel 284 Sr: Kai Lindenberg, *Strafbare dwang*, Apeldoorn/Antwerpen: Maklu 2007, hoofdstuk 3.

³³ Dit bestanddeel is later, in 1903, naar aanleiding van de Stakingswet ingevoerd; Lindenberg 2007, par. 3.2.3.4.

³⁴ Dit criterium werd destijds geformuleerd door minister van Justitie Modderman; H. J. Smidt, *Geschiedenis van het Wetboek van Strafrecht*, deel V, Haarlem: E.A. Smidt 1901, p. 621-622; Lindenberg 2007, p. 125.

³⁵ Opgemerkt dient te worden dat huwelijksdwang niet valt onder artikel 281 Sr, de strafbare schaking. Die bepaling ziet namelijk niet op het dwingen tot huwelijksluiting, maar op het dwingen tot het aangaan van geslachtsgemeenschap door middel van het wegvoeren van de vrouw zonder haar toestemming (HR 27 februari 1990, *NJ* 1991, 109). Indien nadien een huwelijk wordt gesloten geeft dit aanleiding tot ontslag van rechtsvervolging. Wanneer het huwelijk nietig is verklaard is echter wel veroordeling mogelijk; Noyon/Langemeijer/Rommelink, *Wetboek van Strafrecht*, artikel 281, aant. 2 en 8 (suppl. 128).

³⁶ *Bijlagen Handelingen Tweede Kamer* 2010/11, 32 840, nr. 3, p. 6. In dit verband wordt ook gewezen op de signaalwerking van de Aanwijzing Huiselijk Geweld, *Stcrt.* 2010, 6264.

³⁷ *Bijlagen Handelingen Tweede Kamer* 2010/11, 32 840, nr. 3, p. 7.

³⁸ *Bijlagen Handelingen Tweede Kamer* 2010/11, 32 840, nr. 4, p. 10.

gehanteerde traditie om te volstaan met algemene formules, in plaats van een opsomming van bijzondere handelingen.³⁹

Hoewel verruiming van de strafrechtelijke bescherming noodzakelijk wordt gevonden, wordt benadrukt dat het strafrecht een sluitstuk dient te zijn.⁴⁰ In overeenstemming hiermee worden inhoudelijke eisen gesteld aan de huwelijksdwang: vereist is een zodanig zware psychische of fysieke druk dat het slachtoffer daaraan in de gegeven omstandigheden geen weerstand kan bieden.⁴¹ Daarvan is volgens het wetsvoorstel geen sprake wanneer een huwelijk wordt gesloten onder invloed van economische en/of sociaal-culturele overwegingen. Ook niet wanneer daarbij een appèl wordt gedaan op de loyaliteitsgevoelens van de voorgenomen huwelijkskandidaten; huwelijksdwang impliceert dat een grens is overschreden. Aanwijzingen daarvoor dienen te worden gevonden in het uitoefenen van zware psychische druk, geweld of bedreiging met geweld, uitgeoefend door de toekomstige partner, ouders, familie of gemeenschap. Niettemin kunnen ook 'meer subtiele vormen van psychische druk' volgens het wetsvoorstel aanleiding geven om te spreken van huwelijksdwang.⁴² Concrete aanwijzingen, anders dan het in rechte te bewijzen feit dat het slachtoffer de druk in de gegeven omstandigheden niet heeft kunnen weerstaan,⁴³ worden niet gegeven door de wetgever.

De wetgever geeft zich overigens rekenschap van het open karakter van de gehanteerde formulering en de voorzienbare problemen die zich bij de handhaving daarvan voor kunnen doen. Wat betreft de open formulering geldt dat deze niet problematisch wordt gevonden; wat betreft de handhavingsproblemen is de hoop gericht op de verruiming van de toepassing van opsporingsbevoegdheden door openstelling van de voorlopige hechtenis. Voorgesteld wordt namelijk om artikel 284 Sr op te nemen in de lijst van bijzondere delicten waarop krachtens artikel 67 lid 2 Sv voorlopige hechtenis mogelijk is, met de daaraan gekoppelde openstelling van de bijzondere opsporingsbevoegdheden.⁴⁴ Hiermee wordt het naar verwachting eenvoudiger bewijs te verzamelen betreffende huwelijksdwang. Daarnaast wordt toepassing van voorlopige hechtenis ook van belang geacht met het oog op het voorkomen van escalatie van het conflict. Verhoging van het strafmaximum van artikel 284 maakt zo'n opnemingsartikel 67 lid 2 Sv volgens de wetgever aanvaardbaar.

Opgemerkt kan worden dat deze verruiming van het strafvorderlijk instrumentarium ten behoeve van de opsporing van huwelijksdwang in de tot nu toe verschenen commentaren niet bestreden wordt.⁴⁵ Dat laat onverlet dat deze nieuwe loot aan artikel 67 lid 2 Sv een

³⁹ Lindenberg 2007, p. 122-123. Verwezen wordt naar Smidt 1901, p. 612, waar de toenmalige minister van Justitie, Loeff, opmerkt dat men de strafbepaling zo moet inrichten dat deze rekening kan houden met variaties die ten tijde van de opstelling nog onbekend zijn. Daartegen werd destijds vanuit oogpunt van legaliteit in de Tweede Kamer vergeefs bezwaar aangetekend.

⁴⁰ *Bijlagen Handelingen Tweede Kamer* 2010/11, 32 840, nr. 3, p. 1-2.

⁴¹ *Bijlagen Handelingen Tweede Kamer* 2010/11, 32 840, nr. 3, p. 6. Verwezen wordt naar de losbladige commentaar op het Wetboek van Strafrecht van Noyon/Langemeijer/Rommelink, artikel 284 Sr, aantekening 4.

⁴² *Bijlagen Handelingen Tweede Kamer* 2010/11, 32 840, nr. 3, p. 1 respectievelijk 5.

⁴³ *Bijlagen Handelingen Tweede Kamer* 2010/11, 32 840, nr. 3, p. 6. Als opgemerkt dient sprake te zijn van dwang die op de gemiddelde mens effect zal hebben en deze een handeling doet dulden. De invulling daarvan dient echter plaats te vinden met inachtneming van de omstandigheden van het geval en de persoon van het slachtoffer. Daarover: Lindenberg 2007, hoofdstuk 3, par. 3.3.

⁴⁴ Genoemd worden het vorderen van verstrekking verkeersgegevens en het kunnen vorderen van vastgelegde gegevens (artikel 126n lid 1 en 126nd lid 1 Sv).

⁴⁵ Wel wordt door de Nederlandse Orde van Advocaten een kanttekening gemaakt bij de algemene openstelling van de voorlopige hechtenis voor alle in artikel 284 Sr besloten liggende vormen van dwang. Bepleit wordt dit te beperken tot de huwelijksdwang; Nederlandse Orde van Advocaten, Adviescommissie Strafrecht, 20 januari 2011. Overigens laat het achterwege blijven van commentaar onverlet dat deze nieuwe loot aan artikel 67 lid 2 Sv opnieuw een inbreuk vormt op het systematische uitgangspunt dat de voorlopige hechtenis moet worden gereserveerd voor misdrijven waarop vier jaar of meer gevangenisstraf is gesteld. Dat geeft wederom blijk van de bereidheid van de wetgever om deze systematiek ter zijde te schuiven wanneer men daartoe incidenteel aanleiding ziet. De vraag is of er geen noodzaak zou zijn tot een systematischer overdenking van de regeling van de voorlopige

inbreuk vormt op het systematische uitgangspunt dat de voorlopige hechtenis moet worden gereserveerd voor misdrijven waarop vier jaar of meer gevangenisstraf is gesteld. Dat geeft wederom blijk van de bereidheid van de wetgever om deze systematiek ter zijde te schuiven wanneer men daartoe incidenteel aanleiding ziet. De vraag of er een noodzaak is tot een systematischer overdenking van de regeling van de voorlopige hechtenis laat ik hier verder rusten.⁴⁶

Tegen de voorgestelde verruiming van de rechtsmacht uit hoofde van artikel 5a en 5b Sr is echter wel bezwaar gemaakt. Dit vormt het meest principiële onderdeel van het wetsvoorstel, het is ook op dit onderdeel waar het wetsvoorstel blijk geeft van verborgen motieven voor strafbaarstelling. Opgemerkt dient te worden dat sprake is van een doorbreking van de systematische uitgangspunten die ten grondslag liggen aan de rechtsmachtregeling. Hoewel de keuze om een uitzondering te maken op de in artikel 5 neergelegde regel dat de Nederlandse rechtsmacht ziet op hen die tijdens het plegen van het delict de Nederlandse nationaliteit hebben al eerder was gemaakt voor de in artikel 5 sub 3 Sr genoemde delicten, dringt zich de vraag op een systematische herijking van de rechtsmachtregeling niet op zijn plaats zou zijn. Zeker in het licht van de prioriteit momenteel toegekend aan de bestrijding van grensoverschrijdende criminaliteit respectievelijk de bestrijding van geweld tegen vrouwen en kinderen. Intussen heeft de wetgever deze vraag bevestigend beantwoord,⁴⁷ en is een rechtsvergelijkend onderzoek uitgevoerd.⁴⁸

Terug naar het wetsvoorstel geldt dat de uitbreiding van de rechtsmacht ten behoeve van de bestrijding van huwelijksdwang wordt gerechtvaardigd met een verwijzing naar het grensoverschrijdende karakter van het delict. Hoewel de huwelijksdwang geheel of deels hier ten lande kan plaatsvinden is niet uitgesloten dat een deel van de gewraakte handelingen zich in het buitenland afspeelt. Om in dat geval toch effectief te kunnen vervolgen wordt het noodzakelijk geacht de Nederlandse rechtsmacht te verruimen. Voorgesteld wordt de Nederlandse strafwet van toepassing te verklaren op een ieder die huwelijksdwang toepast op een Nederlander, of iemand die in Nederland een vaste woon- of verblijfplaats heeft (artikel 5b sub 4 Sr nieuw). Dit impliceert een verruiming van het passieve personaliteitsbeginsel. Voorts zouden niet alleen daders met de Nederlandse nationaliteit, maar ook daders die in Nederland een vaste woon- of verblijfplaats hebben onder het regime van de Nederlandse strafwet moeten kunnen worden vervolgd (artikel 5a lid 6 Sr nieuw; actief domiciliebeginsel). Artikel 5 lid 2 Sr wordt tot slot zo gewijzigd dat de Nederlandse strafwet van toepassing is op hem die pas na het plegen van het feit de Nederlandse nationaliteit verkrijgt.

Hier komen de verborgen argumenten van het wetsvoorstel naar boven drijven, waar de minister stelt:

‘De strafwetgeving dient naar mijn overtuiging een wapen te bieden om in de daarvoor in aanmerking komende gevallen tegen in het buitenland gepleegde huwelijksdwang te kunnen optreden. Ten aanzien van huwelijksdwang, dat zich kenmerkt door een overwegend grensoverschrijdend karakter, is van belang dat wij van Nederlanders en vreemdelingen met een vaste woon- en verblijfplaats in Nederland verlangen dat zij zich ook buiten Nederland van het plegen van deze feiten onthouden. De Nederlandse strafwetgeving dient het signaal af te geven dat zij deze

hechtenis. Ten deze: M.S. Groenhuijsen en G. Knigge, *Dwangmiddelen en Rechtsmiddelen. Derde interimrapport onderzoeksproject Strafvordering 2001*, Deventer: Kluwer 2002, p. 565-570.

⁴⁶ Voorstellen daartoe zijn eerder gedaan door Baaijens-van Geloven en Simmelink, in: M.S. Groenhuijsen en G. Knigge, *Dwangmiddelen en Rechtsmiddelen. Derde interimrapport onderzoeksproject Strafvordering 2001*, Deventer: Kluwer 2002, p. 565-570.

⁴⁷ *Bijlagen Handelingen Tweede Kamer* 2010/11, 32 840, nr. 4, p. 8 en 12; *Bijlagen Handelingen Tweede Kamer* 2010/11, 32 840, nr. 3, p. 7.

⁴⁸ *Bijlagen Handelingen Tweede Kamer* 2007/08, 31391, nr. 39, waar een rechtsvergelijkende evaluatie over de rechtsmachtregeling werd toegezegd. Deze is inmiddels verschenen: A.H. Klip en A-S. Massa, *Communicerende grondslagen van extraterritoriale rechtsmacht*, Den Haag: WODC 2010. Zie in het bijzonder p. 116, waar wordt gesteld dat de uitbreiding van de reikwijdte van de Nederlandse strafwet de laatste jaren weinig doordacht gebeurd.

voor de eigen rechtsorde fundamentele norm niet alleen in eigen land maar ook in het buitenland behoren te respecteren. Niet eerbiediging van deze norm kan dan niet zonder gevolgen blijven. Voor mij vormt dat signaal – ook in preventieve zin – een essentiële maatregel die wordt genomen ten behoeve van een effectieve aanpak van huwelijksdwang.⁴⁹

Maar ook even daarvoor klinkt afkeuring over van de Nederlandse norm afwijkende culturele praktijken door als verborgen motief voor strafbaarstelling, waar wordt opgemerkt:

‘Er wonen in Nederland personen die afkomstig zijn uit landen waarin anders wordt gedacht over de strafwaardigheid van huwelijksdwang. Voorkomen moet worden dat een Nederlander of een vreemdeling met een vaste woon- of verblijfplaats in Nederland voor het plegen van dit misdrijf kan afreizen naar het land van herkomst waar het feit niet strafbaar is gesteld, om zich bij terugkeer in Nederland gevrijwaard te weten van de mogelijkheid tot vervolging, met straffeloosheid tot gevolg.⁵⁰

Kortom, linksom of rechtsom: de Nederlandse strafwet dient van toepassing te zijn op een ieder die zich schuldig heeft gemaakt aan huwelijksdwang en op enigerlei wijze gelieerd is aan Nederlandse belangen.⁵¹

Als opgemerkt is tegen deze voorgenomen verruiming van de rechtsmacht bezwaar aangetekend, in het bijzonder door de Raad van State.⁵² De bezwaren richtten zich op de voorgestelde wijziging van artikel 5 lid 2 Sr, deze werd in strijd bevonden met het vereiste van voorzienbaarheid, voortvloeiende uit het legaliteitsbeginsel. Gewezen werd op artikel 7 EVRM.⁵³ De wetgever beriep zich echter ook op artikel 7 EVRM, maar dan op het tweede lid. Gesteld werd dat huwelijksdwang een schadelijke culturele praktijk vormt die niet alleen strijdig is met fundamentele normen onderschreven binnen de Nederlandse samenleving, maar ook met de rechtsbeginselen van de beschaafde volkeren. Dat laatste brengt met zich mee dat de strafwaardigheid ervan krachtens artikel 7 lid 2 EVRM ook zonder formele strafbaarstelling voorzienbaar is.⁵⁴ Gewezen ook werd op de in artikel 37 van het Verdrag opgenomen verplichting tot strafbaarstelling van huwelijksdwang en de in het Verdrag voorgeschreven vestiging van extra territoriale rechtsmacht.⁵⁵ Met de voorgenomen wetswijziging zal Nederland in pas lopen met Europese ontwikkelingen, aldus het wetsvoorstel. Als veiligheidsklep werd bovendien gewezen op het opportunititeitsbeginsel: wanneer het publieke belang geen strafvervolging vergt kan daarvan worden afgezien.⁵⁶

Een laatste te bespreken onderdeel van het wetsvoorstel betreft de verruiming van de verjaringstermijn (artikel 71 sub 3 Sr). Deze gaat lopen vanaf het moment dat het slachtoffer het achttiende levensjaar heeft bereikt, conform het regime voor de zedendelicten en vrouwenbesnijdenis. De achterliggende gedachte is dat het slachtoffer om aangifte te kunnen doen eerst sociaal-economisch, en wellicht emotioneel, minder afhankelijk moet kunnen zijn van de dader (ouders en verdere familie). In aansluiting daarop zal ook de civielrechtelijke verjaringstermijn opgenomen in artikel 3:310 lid 4 Burgerlijk Wetboek in gelijke zin worden verruimd. Hier geldt dat dit logische wijzigingen zijn, die ertoe bijdragen dat een eenduidig verjaringsregime gaat gelden voor afhankelijke slachtoffers.

⁴⁹ *Bijlagen Handelingen Tweede Kamer* 2010/11, 32 840, nr. 3, p. 9.

⁵⁰ *Bijlagen Handelingen Tweede Kamer* 2010/11, 32 840, nr. 3, p. 8.

⁵¹ *Bijlagen Handelingen Tweede Kamer* 2010/11, 32 840, nr. 3, p. 8; gesproken wordt van het tegengaan van ‘vrijhavens’ ter zake van het plegen van huwelijksdwang.

⁵² Eerder werd de strafmacht betreffende vrouwenbesnijdenis verruimd. Daartegen werden destijds door de Raad van State gelijksoortige bezwaren geopperd; *Bijlagen Handelingen Tweede Kamer* 2010/11, 32 840, nr. 4, p. 2.

⁵³ *Bijlagen Handelingen Tweede Kamer* 2010/11, 32 840, nr. 4, p. 11-12.

⁵⁴ *Bijlagen Handelingen Tweede Kamer* 2010/11, 32 840, nr. 4, p. 5.

⁵⁵ *Bijlagen Handelingen Tweede Kamer* 2010/11, 32 840, nr. 3, p. 2-3.

⁵⁶ *Bijlagen Handelingen Tweede Kamer* 2010/11, 32 840, nr. 3, p. 10.

5. De gronden voor strafbaarstelling: ‘vuiltjes aan de lucht’.

In het bovenstaande heb ik al gewezen op de verborgen argumenten die ten grondslag lijken te liggen aan het wetsvoorstel: het tegengaan van culturele praktijken die onverenigbaar zouden zijn met de normen en waarden die opgeld doen in de Nederlandse samenleving. De boodschap is duidelijk: binnen de Nederlandse rechtsruimte worden van de Nederlandse norm afwijkende (vermeend) schadelijke culturele praktijken niet getolereerd.⁵⁷

Op het eerste gezicht lijkt dat een gerechtvaardigd streven. Volgens de mensenrechtelijke normen, waaronder het Verdrag, is de staat verplicht adequaat en effectief bescherming te bieden tegen inbreuken op mensenrechten voortvloeiende uit schadelijke culturele praktijken. Daaronder valt in beginsel ook de huwelijksdwang. Als extra argument voor het bieden van bescherming, in het bijzonder strafrechtelijke bescherming, geldt het gender argument.⁵⁸ Ook hier geldt dat de noodzaak tot bestrijding daarvan algemeen geaccepteerd is.

Geen vuiltje aan de lucht dus? Toch wel. De mensenrechtelijke ‘cadeauverpakking’ van het wetsvoorstel ondanks geeft dit namelijk blijk van onverdraagzaamheid en daaraan verbonden claim op het eigen culturele gelijk als grondslag voor verruiming van de strafbaarstelling respectievelijk strafmacht betreffende huwelijksdwang. Aanwijzingen daarvoor liggen besloten in de ‘onzuivere’ passages, zoals hierboven weergegeven. Belangrijker echter is het structurele, maar ongeproblematiseerde appèl op de mensenrechten en het daaraan verbonden gepresenteerd beeld van huwelijksdwang in Nederland waarvan het wetsvoorstel blijk geeft.⁵⁹

Om met dit laatste te beginnen: huwelijksdwang wordt van meet af aan gepresenteerd als schadelijke culturele praktijk, over de strafwaardigheid waarvan in mensenrechtelijke termen overeenstemming bestaat.⁶⁰ Het wordt gepresenteerd als misdrijf dat in strijd is met de opvattingen van de beschaafde volkeren.⁶¹ En dat is ook zo, maar de praktijken gevonden in Nederland beantwoorden niet aan deze ‘ernst’-norm en kunnen dus niet zonder meer worden gekwalificeerd als een zodanig misdrijf.⁶² Van belang daarbij is oog te hebben voor het feit dat wat in Nederland als huwelijksdwang wordt begrepen, sterk kan verschillen met wat daaronder elders wordt verstaan. Illustratief daarvoor is het gegeven dat men in Nederland voor het sluiten van een rechtsgeldig huwelijk, de mogelijkheid van dispensatie uitgezonderd, achttien jaar of ouder moet zijn. Alleen al daarin liggen waarborgen besloten tegen vormen van huwelijksdwang ten opzichte van landen die een (veel) lagere leeftijdsgrens hanteren.⁶³ In

⁵⁷ Hier kan in herinnering worden geroepen dat het wetsvoorstel zich niet beperkt tot huwelijksdwang, maar ook betrekking heeft op andere culturele praktijken: polygamie en vrouwenbesnijdenis.

⁵⁸ Overigens is hier sprake van een, zij het beperkte, blinde vlek. Hoewel de meerderheid van de bekende slachtoffers van huwelijksdwang vrouw is, moet niet worden vergeten dat ook mannen daar slachtoffer van kunnen worden. Schattingen uit het Verenigd Koninkrijk geven aan dat vijftien procent van de slachtoffers man is. Ook: Ratia & Walter 2009, p. 85.

⁵⁹ Dit wordt wel aangeduid als het ‘framen’ in termen van mensenrechten. Met betrekking tot multi-culturele conflicten: Titia Loenen c.s., ‘Human Rights as a site of struggle over multicultural conflicts. Comparative and multidisciplinary perspectives’, *Utrecht Law Review* 2010, Vol. 6, p. 1-16.

⁶⁰ Hoewel dit argument hier niet verder wordt uitgewerkt moet er op worden gewezen dat het verwijzen naar ‘schadelijke culturele praktijken’ als mensenrechtelijke categorie niet onomstreden is. Ook daarin schuilt een zeker risico voor inflatoir gebruik van de mensenrechten. Ten deze: Conny Roggeband, ‘Schadelijke culturele praktijken. Een bruikbare categorie binnen Genderstudies?’, *Tijdschrift voor Genderstudies* 2011, nr. 3, p. 32-39; Ineke Boerefijn, ‘Mensenrechten van vrouwen en schadelijke praktijken’. In: Jan Wouters en Cedric Reyngaert, *Mensenrechten: actuele brandpunten*, Acco: Leuven 2008, p. 63-78.

⁶¹ *Bijlagen Handelingen Tweede Kamer* 2010/11, 32 840, nr. 4, p. 5.

⁶² Zie ook Cornelissens 2009, p. 29; waar wordt gesteld dat huwelijksdwang een meerduidig verschijnsel is dat niet beperkt blijft tot strafwaardige vormen van dwang. In gelijke zin: Ratia & Walter 2009, p. 79; Margreet de Boer & Sara Amajoud, *Huwelijksdwang in Noord-Holland*, Amsterdam: ABC Kenniscentrum, 2010, p. 23.

⁶³ Overigens staat het feit dat huwelijksdwang op grote schaal wordt toegepast binnen het territorium van een staat erkenning daarvan als schadelijke culturele praktijk, dus als schending van de mensenrechten,

dit verband is het ook van belang te benadrukken dat in onderzoek steeds wordt gewezen dat huwelijksdwang niet steunt op religieuze gronden, noch wordt erkend als sociaal-culturele traditie. Het is zeker niet zo dat binnen het Islamitisch geloof een dergelijk voorschrift zou gelden. Het betreft op sociaal-economische gronden gegroeide praktijken. Hetzelfde lijkt overigens te gelden voor de praktijken aangetroffen in andere Europese landen.⁶⁴ Er is, met andere woorden, sprake van een dominerende politieke rationaliteit, met daarin besloten, vertekend beeld van huwelijksdwang.⁶⁵

Nu kan niet worden ontkend dat het recht op een vrije keuze van de huwelijkspartner binnen de in onze omgeving geconstateerde praktijken onder druk komt te staan. Evenmin kan worden ontkend dat dergelijke huwelijkspraktijken afwijken van de gangbare Nederlandse norm die de wetgever voor ogen lijkt te hebben.⁶⁶ Dat rechtvaardigt echter nog geen beroep op de mensenrechten, zeker niet een beroep op de opvattingen van de beschaafde volkeren met de daarin besloten uitzondering op het legaliteitsbeginsel. Sterker nog, een dergelijk appèl is misleidend: een beroep op de mensenrechten als argument voor strafbaarstelling en verruiming van de rechtsmacht appelleert immers aan gezagsaanspraken op bovennationaal, wereldlijk niveau. Dergelijke aanspraken zijn niet bedoeld om waarheidsaanspraken betreffende nationale normen en waarden, althans als zodanig gepresenteerde normen en waarden, op nationaal niveau te rechtvaardigen.⁶⁷ Dat laatste is wel wat gebeurt: door te verwijzen naar de mensenrechten, in het bijzonder naar de opvattingen van de beschaafde volkeren wordt verhuld dat het feitelijk gaat om een afwijzing van handelingspraktijken die botsen met dat wat als 'de' Nederlandse norm wordt gezien. Illustratief in dit verband is de opmerking afkomstig uit de memorie van toelichting wetsvoorstel dat 'hewelijksdwang in de weg [staat-RK] aan integratie in de Nederlandse samenleving'.⁶⁸

Een dergelijke neutralisering via mensenrechten wordt ook vanuit mensenrechtelijke kring bekritiseerd. Zo spreekt Ertürk van 'the practice of the othering' en wijst zij op de onderliggende tendens tot discriminatie van culturele praktijken, in het bijzonder 'Oosterse' of wellicht beter 'Islamitische' culturele praktijken, besloten liggende in het Westerse discours.⁶⁹ Haar observatie, dat de huidige trend tot strafbaarstelling van culturele praktijken

niet in de weg. In hoeverre de dominante culturele context in het betreffende land een effectieve bestrijding van huwelijksdwang in de weg staat is een andere vraag. Ten deze: Sonia Harris-Short, 'International Human Rights Law: Imperialist, Inept and Ineffective? Cultural Relativism and the UN Convention on the Rights of the Child', *Human Rights Quarterly* 2003, p. 130-181.

⁶⁴ Zie bijvoorbeeld voor het Verenigd Koninkrijk: Geetanjali Gangoli, Amina Razack & Melanie McCarry, *Forced Marriage and Domestic Violence among South Asian Communities in North East England*, Bristol: School for Policy Studies 2006; Khatidja Chantler, Geetanjali Gangoli & Marianne Hesters, 'Forced Marriage in the UK: Religious, Cultural, Economic or State Violence?', *Critical Social Policy* 2009, nr. 29, p. 587-612; Khanum 2008; Kzimirski c.s. 2008.

⁶⁵ Over de betekenis van een dominerende politieke rationaliteit voor de strafwetgeving: Van der Woude 2011, p. 303-304. Overigens moet benadrukt worden dat de politieke rationaliteit die ten grondslag ligt aan het wetsvoorstel het tegengaan van geïmporteerde (vermeend) schadelijke culturele praktijken is. Dit brengt met zich mee dat een vergelijking met 'autochtone' vormen van huwelijksdwang, bijvoorbeeld de verplichting te huwen in geval van voorhuwelijks zwangerschap aanwezig binnen sommige Nederlandse religieuze gemeenschappen, mank gaat. Weliswaar kan zulke dwang vallen onder de verruimde reikwijdte van artikel 281 Sr, maar zij vormt niet de aanleiding tot deze verruiming. Nergens in het wetsvoorstel wordt dan ook verwezen naar dergelijke 'autochtone' vormen van huwelijksdwang.

⁶⁶ Schmidt & Rijken 2005.

⁶⁷ Vgl. E. Orücü, 'Waar wet en cultuur elkaar ontmoeten', *Justitiële Verkenningen*, 2002, nr. 5, p. 104.

⁶⁸ *Bijlagen Handelingen Tweede Kamer* 2010/11, 32 840, nr. 3, p. 1.

⁶⁹ Yarkin Ertürk, *Intersections between culture and violence against women. Report of the Special Rapporteur on Violence against Women, its Causes and Consequences*, Verenigde Naties, DOC. A/HRC/4/34, 2007, p. 46-50. Voorts: Liz Feteke, 'Enlighthened fundamentalism? Immigration, feminism and the Right', *Race & Class*, 2006, p. 1-22 en Razack 2004, p. 157; zij spreekt van 'a right to judgement' dat besloten zou liggen in het Westerse, op (mensen)rechten georiënteerde discours. Voor een kritiek op de overwegend Westerse signatuur van de mensenrechten ook: Valentijn de Boe,

en onderbouwing daarvan in termen van mensenrechten moet worden begrepen in het licht van de Westerse worsteling met de immigratieproblematiek en de opkomst van de multiculturele Westerse samenleving, wordt gedeeld door anderen.⁷⁰

Bij dit alles voegt zich nog de naar verwachting symbolische betekenis van deze verruiming van de strafbaarstelling van huwelijksdwang. Naast voorzienbare problemen met de handhaving, is sprake van een uit oogpunt van legaliteit problematische strafbaarstelling.⁷¹ Volstaan wordt met een open norm, zonder bijbehorende, via parlementaire stukken te verstrekken afbakening. Hoewel kan worden teruggevallen op de huidige uitleg van artikel 284 Sr, kent deze bepaling een open karakter en liggen daarin allerhande problemen en onduidelijkheden besloten. Zonder daar uitgebreid op in te willen gaan kan worden gesteld dat de vraag of sprake is geweest van het voor de huwelijksdwang noodzakelijke opzet, met het daarvoor vereiste inzicht in de onvrijwilligheid, de hieraan verbonden vraag naar de vermijdbaarheid van de dwang voor het slachtoffer en de kwestie van de causaliteit op zijn minst gezegd lastig te beantwoorden vraagstukken zijn.⁷²

Nu heeft de wetgever bij destijds bewust gekozen voor een niet nader omschreven strafbaarstelling, welke keuze met het voorliggende wetsvoorstel wordt bevestigd. Maar ook dan blijft gelden dat hier sprake lijkt te zijn van symboolwetgeving, niet alleen wat betreft de normstelling, maar ook wat betreft de voorgestelde verruiming van de rechtsmacht. De vraag is, zoals de Raad van State stelde, of een dergelijke ruime openstelling van de Nederlandse strafwet daadwerkelijk zal bijdragen aan een effectiever bestrijding van huwelijksdwang.⁷³ De weerlegging van dit bezwaar met de bewering dat niet op voorhand getwijfeld moet worden aan de bereidheid tot medewerking van andere landen omdat het gaat om een erkende schending van mensenrechten, is in het licht van wat is opgemerkt over de in Nederland voorkomende vormen van huwelijksdwang niet afdoende. Dat huwelijksdwang binnen de internationale gemeenschap wordt erkend als schadelijke, strafwaardige culturele praktijk sluit verschil van mening over wat als strafwaardige praktijk heeft te gelden aan de strafvervolgning waaraan medewerking moet worden verleend, niet uit.⁷⁴ Zeker niet wanneer het gaat om handhaving van een strafbepaling die primair strekt tot handhaving van de Nederlandse norm betreffende de huwelijksluiting. Ook hier rijst het vermoeden dat de voorgestelde uitbreiding van de rechtsmacht vooral is ingegeven door de gedachte de Nederlandse norm en de ver over de landsgrenzen reikende mogelijkheden tot handhaving daarvan, duidelijk te maken.

Nu kan men betogen dat symboolwetgeving haar oorspronkelijk 'verdachte' status is ontgroeid; een activistische opstelling is de strafwetgever al lang niet vreemd meer.⁷⁵ Wellicht moet het wetsvoorstel zo worden begrepen dat de wetgever hiermee heeft beoogd

Islam en Mensenrechten: Rechtsvergelijkende invalshoeken,
www.law.kuleuven.ac.be/jura/40n3/deboe.html.

⁷⁰ O.a. Halleh Ghorashi, 'Paradoxen van culturele erkenning', *Tijdschrift voor Genderstudies* 2006, nr. 4, p. 42-52; M. Galenkamp, 'De multiculturele samenleving in het geding', *Justitiële Verkenningen* 2002, nr. 5, p. 75-85. Voor een analyse van de Nederlandse immigratiepolitiek: Han Entzinger, 'Changing the rules while the game is on; From Multiculturalism to assimilation in the Netherlands'. In: Y. Michael Bodemann & Gokce Yurdakul (eds.), *Migration, Citizenship, Ethnos: Incorporation Regimes in Germany, Western Europe and North America*, New York: Palgrave MacMillan 2006, p. 121-144. Zie ook: Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling, *Migratiepolitiek in een open samenleving*, Den Haag 2011.

⁷¹ Ratia & Walter 2009, 79; waar zij wijzen op het definitieprobleem.

⁷² Hierover uitgebreid: Lindenberg 2007.

⁷³ *Bijlagen Handelingen Tweede Kamer* 2010/11, 32 840, nr. 4, p. 3-7. Zie ook: *Bijlagen Handelingen Tweede Kamer* 2003/04, 29 45, p. 13, waar het vorige kabinet in verband met de verruiming van de rechtsmacht betreffende vrouwenbesnijdenis toegaf handhavingproblemen te verwachten.

⁷⁴ *Bijlagen Handelingen Tweede Kamer* 2011/12, 32 840, nr. 5, p. 3.

⁷⁵ Voor een vooruitziende blik op de daarin besloten relativering van het legaliteitsbeginsel: M.S. Groenhuijsen, *Strafen Wet* (oratie Tilburg), Arnhem: Gouda Quint 1987. Actueel in relatie tot de verhouding tussen wetgever en strafrechter: M.J. Borgers, 'De communicatieve strafrechter' (preadvies). In: *Handelingen Nederlandse Juristen Vereniging, Controverses rondom legaliteit en legitimatie*, Deventer: Kluwer 2011, p. 103-187. Voorts: Van der Woude 2011.

een open opdracht te geven aan het openbaar ministerie om de mogelijkheden van artikel 284 Sr eens goed te verkennen. Dat zou betekenen dat het openbaar ministerie via een op te stellen Aanwijzing nadere invulling zou moeten geven aan de strafbare huwelijksdwang in de vorm van een rationeel vervolgingsbeleid.⁷⁶ Een dergelijke verschuiving impliceert echter een verdergaande verschuiving van codificatie naar modificatie, waarbij ten aanzien van de beslissing of de strafwet van toepassing is een voorstel wordt gemaakt door het aan de executieve macht gelieerde openbaar ministerie.

Dat doet afbreuk aan de rechtszekerheid en doorkruist in verdergaande mate de toedeling van taken als gerepresenteerd in de rechtstaatgedachte. Zeker wanneer de wetgever, anders dan voor de positie van de strafrechter, geen uitsluiting geeft over de positie van het openbaar ministerie ten deze. Ook hier geldt dat deze verschuiving van 'wetgevende taken' richting het openbaar ministerie niet nieuw is. En tot op zekere hoogte kan men zeggen dat dit in de hand wordt gewerkt door de toenemende complexiteit enerzijds en het open wordende karakter van strafbepalingen anderzijds, welke beide een rechtstreeks gevolg zijn van de politieke wens om met het strafrecht een zo breed mogelijk terrein te bestrijden. Waar de wetgever het tegenwoordig aan de rechter overlaat om strafbepalingen te duiden, biedt het openbaar ministerie de helpende hand door deze via Aanwijzingen te 'fine tunen'.

De vraag is echter waar de grens ligt van de verantwoordelijkheid van de wetgever. Het feit dat de wetgever destijds ruimte heeft willen laten om niet voorzienbare vormen van strafwaardige dwang op een later moment onder de noemer van artikel 284 Sr te kunnen brengen,⁷⁷ rechtvaardigt mijns inziens niet dat dit anno 2012 als springplank wordt gebruikt om ongefundeerde (vermeend) collectieve rechtsopvattingen over de (on)wenselijkheid van culturele praktijken te propageren.⁷⁸ Zeker niet wanneer de uitvoering daarvan, inclusief de noodzakelijke borging van de rechtszekerheid wordt overgelaten aan het openbaar ministerie en de strafrechter. Wat mij betreft kunnen we dus terug naar de tekentafel van de wetgever.

6. Conclusie

Welke gevolgtrekkingen kunnen aan bovenstaande worden verbonden? Mijn kritische kanttekeningen ondanks zou ik niet zo ver willen gaan om te beweren dat er geen grondslag is voor een verruiming van de strafbaarstelling van huwelijksdwang. Feitelijk kan ik de noodzaak daartoe bij gebrek aan kennis en inzicht over de aard en omvang van het fenomeen niet goed beoordelen. Datzelfde geldt echter voor de wetgever. Toch heeft dat de wetgever er niet van weerhouden een principiële verruiming voor te stellen van de strafwetgeving en daaraan verbonden rechtsmacht. Sterker nog, de noodzaak daarvan wordt groots onderbouwd: de bescherming van de mensenrechten noodzaken (wederom) tot uitbouw van de strafrechtelijke repressie. Als opgemerkt kunnen de in het wetsvoorstel aangevoerde argumenten die aanname niet dragen. Niet alleen getuigt het wetsvoorstel van een tekortschietende probleemanalyse, ook doet het een welhaast automatisch beroep op de mensenrechten en worden problemen inzake legaliteit en handhaving onder tafel geschoven.

Maar ook de vraag of de onderliggende claim op culturele homogeniteit van werkelijkheidszin getuigt staat nog ter beantwoording open. Los van de te verwerpen ondertoon van onverdraagzaamheid die daarin doorklinkt, is het de vraag van hoeveel werkelijkheidszin een dergelijke op culturele homogeniteit gerichte aanpak getuigt binnen de

⁷⁶ Zie ook: Partij van de Arbeid, *Huwelijkswang en achterlating: PvdA plan van Aanpak*, Den Haag 2009, p. 13.

⁷⁷ Lindenberg 2007, p. 123; Smidt 1901, p. 612.

⁷⁸ Groenhuijsen 1987, par. IV; Groenhuijsen wijst op het gevaar dat in een te open, onverdachte normstelling kan liggen besloten. Hij wijst op de de-individualisering gelegen in het voorop stellen van een collectieve moraal: 'Vrijheid (...) krijgt een zogeheten positieve lading: het is geen onafhankelijkheid ten opzichte van de staat, maar een persoonlijke speelruimte die wordt beperkt door de binding aan het gehele (...) volk (...). De burger wordt nu niet meer primair als eenling beschouwd, als een persoon met unieke kenmerken en eigenschappen, maar als een deel van het grotere geheel, als een volksgenoot' (p. 35).

context van een multiculturele samenleving als de Nederlandse.⁷⁹ Is een zodanig hard onderscheid tussen etnische groepen vol te houden, gelet op de verschuivingen in nationaliteit, de duur van het verblijf van individuen afkomstig uit etnische minderheden en de daaruit voortvloeiende assimilatie?

Nogmaals: ik sluit niet uit dat een verruiming van de strafrechtelijke aanpak van huwelijksdwang wenselijk is, maar dan wel aan de hand van een adequate probleemanalyse en op betere gronden en vollediger uitwerking dan neergelegd in het wetsvoorstel. Een keuze voor strafrechtelijke repressie, zeker wanneer deze wordt gepresenteerd in termen van mensenrechten en gender verdient zorgvuldige overdenking. Wanneer dat niet gebeurt leidt dit tot een (verdere) inflatie van de mensenrechten respectievelijk het gender argument en tot onterechte criminalisering van handelingspraktijken. In tijdsgewricht dat wordt gekenmerkt door een populistische politiek kan een op zich legitiem streven naar het bieden van strafrechtelijke bescherming dan maar al te snel omslaan in onverdraagzaamheid. Dat is een waarschuwing die niet alleen de Nederlandse wetgever, maar ook diens Europese collega's ter harte zouden moeten nemen.

⁷⁹ Zie ten deze Bovenkerk, die erop wijst dat het Nederlandse beleid betreffende integratie van immigranten is gebaseerd op culturele homogeniteit. Daaruit ontstaan zijns inziens problemen; F. Bovenkerk, 'Multiculturele misdaad en Nederlands strafrecht', *Justitiële Verkenningen*, 2002, nr. 5, p. 51. Galenkamp maakt in hetzelfde themanummer een vergelijkbare analyse: M. Galenkamp, 'De multiculturele samenleving in het geding', 2002, p. 80.